

ni. 56% kombinálni fogja a két formátum használatát.

A felmérésből kitűnik tehát, hogy egyre nagyobb érdeklődés mutatkozik az elektronikus könyvek használata iránt. Gondot okoz, valamint a könyvtárak részéről különös odafigyelést igényel a megfelelő felhasználói jogosultságokat és hozzáférési lehetőséget nyújtó licenccel ellátott tartalmak beszerzése. A piacon egyelőre kevés olyan kiadó működik, amely a könyvtárak számára is előnyös e-könyvbeszerzési modellt kínál.

Szükség van továbbá az e-könyvekben való szabadszöveges keresés fejlesztésére, hogy az e-folyóiratokéhoz hasonló szintű szolgáltatást lehessen általuk nyújtani, valamint az e-bookokról szóló absztraktoknak a már meglévő adatbázisokba való integrálására. Az olvasóknak a felmérésben taglalt észrevételei további útmutatással szolgálhatnak az elektronikus könyv szolgáltatásfejlesztését illetően.

/SHELBURNE, Wendy Allen: *E-book usage in an academic library: user attitudes and behaviors. = Library Collections, Acquisitions, & Technical Services*, 33. köt. 2–3. sz. 2009. p. 59–72./

(Dancs Szabolcs)

A dokumentumszolgáltatás alakulása a német könyvtárakban 2003 óta

2002 előtt: az e-mailes dokumentumküldés virágzó korszaka

A német tudományos könyvtárak támogatásáért felelős intézmények (a tartományok kormányai) és a német közös jogkezelő szervezet (*Verwertungsgesellschaft Wort = VG Wort*) között 2002 végéig élt egy olyan megállapodás, amely szerint a könyvtárak bármilyen ügyfelüknek küldhettek e-mail mellékletként cikkmásolatokat. Nagyon alacsony jogkezelési díjat számítottak fel, két eurót egy dokumentum elküldéséért. Erre az egyezményre és az akkor hatályban levő szerzői jogi törvényre alapozva a „subito” dokumentumküldő szolgáltatást végző cég (*subito eV*) nagy forgalmat bonyolított le, 2002-ben 94 országba mintegy egymillió dokumentumot küldött el, és összesen ötmillió euró jogkezelési díjat fizetett be ezért a VG Wortnak.

2003: az elektronikus dokumentumküldés megszűntetése

A 2003-as esztendő változásokat hozott. A fentebb említett, VG Worttal kötött egyezményt nem hosszabbították meg, mert német és külföldi kiadók azt állították, hogy a német szerzői jog nem engedi az e-mailes továbbítást, csak fax vagy posta lehetséges. Az NKKE (*Német Kiadók és Könyvterjesztők Egyesülete = German Publisher's and Bookseller's Association, a Börsenverein des Deutschen Buchhandels*) törvénytelennek tekintette az elektronikus dokumentumküldést, ezért a VG Wort

a kiadók véleményére alapozva olyan egyezményt kötött az állammal 2003. január 1-i hatályba lépéssel, amely csak a postai és faxon továbbított dokumentumküldést támogatta német könyvtárakból német ügyfeleknek.

A subito eV cég azonban azon a véleményen volt, hogy az e-mailes továbbítást a német szerzői jog nem tiltja, és ezért folytatta ezt a tevékenységét a német nyelvű országokba. A többi országba kizárólag könyvtári ügyfeleinek küldött elektronikusan dokumentumokat.

2004: Az NKKE, a kiadók és az STM kiadók fellépnek a subito ellen

Az NKKE, a kiadók és az STM kiadók 2004 júniusában beperelték a subito-t és ugyanebben az évben a konfliktust kiterjesztették a Német Nemzeti Orvostudományi Könyvtárra is (Zentralbibliothek MED = ZB MED), ők is alperesek lettek. A meg egyezés eredményeként a ZB MED külföldre leállított mindennemű dokumentumszolgáltatást (e-mail, fax, posta).

Ezzel egy időben a legnagyobb külföldi kiadók követelték a német szerzői jogi törvény reformját, az Európai Bizottsághoz terjesztették be panaszukat, miszerint a német kormány nem alkalmazza helyesen a 2001/29/EK európai parlamenti irányelvet.

Párhuzamosan a fenti lépésekkel a legnagyobb kiadók tárgyalásokat kezdtek a subitoval, hogy általános licencszerződéseket kössenek. A helyzet végül is nagyon komplikált volt és a német szerzői jog megújítása elkerülhetetlenné vált.

2003–2005: német törvényhozási folyamat

A kiadók keményen bírálták a német törvényhozási tevékenységet, amikor megkísérelték az EU-irányelvet áttenni a hazai jogszabályokba. Az úgynevezett második kosárba (Second basket) kerültek az irányelv nem kötelező jellegű szabályai, amely „Második törvény a szerzői jog szabályozására az információs társadalomban” (Zweites Gesetz zur Regelung des Urheberrechts in der Informationsgesellschaft) végül is 2008. január elsejétől van hatályban. A vitába beszálltak a könyvtárosok a kutatás és az oktatás érdekeit hangoztatva, és a nyílt hozzáférés mozgalom is tovább borzolta a kedélyeket. A törvényhozási folyamatot a 2005-ös váratlan választások lelassították.

2005–2007: két subito elleni ítélet

Közben tovább folyt a per a subito ellen. 2005 decemberében Münchenben született egy olyan ítélet, hogy végfelhasználók felé történhet elektronikus dokumentumküldés, de a könyvtárak között nem. Az ítélet végrehajtására nem kerülhetett sor, mert mind a könyvtárak (könyvtárak között miért nem?), mind a kiadók (végfelhasználóknak miért?) megtámadták. A fellebbezés eredménye 2007 májusában az lett, hogy semmilyen elektronikus dokumentumszolgáltatás nem engedélyezett, bár a bíróság megállapította, hogy a német törvényhozás nem használta ki az EU-irányelvben említett kivétel lehetőségét a német jogba való átültetés-kor. Az ítéleteknek végül is volt nagy jelentőségük, mert mindenki tudta, hogy a német szerzői jogi törvény módosítása elkerülhetetlen.

2006–2007: subito egyezmények németül és nem németül beszélő országokkal

Időközben a subito számára is nyilvánvalóvá vált, hogy a szerzői jogi törvényt meg fogják változtatni, és tevékenységének jogi alapja lényegében meg fog változni, ezért tárgyalásokat kezdett nemzet-

közi kiadókkal, hogy jövőbeni licencmodelleket dolgozzanak ki.

A tárgyalások nem voltak egyszerűek, hiszen rengeteg összetevőt kellett végigvizsgálni: számlázási folyamatok, felhasználói csoportok, kiadói ellenőrzés, jogdíjak, DRM használat kérdései. 2006-ban született meg egy mintaegyezmény, 2008-ban pedig egy további, a németül beszélő országokkal kedvezőbb feltételekkel.

2008: új német szerzői jogi törvény

2008 januárjától van hatályban a már említett második törvény. A tudósok, kutatók erőfeszítései ellenére – kevés kisebb horderejű kivételtől eltekintve – a kiadók érdekei kerekedtek felül. Az elektronikus dokumentumküldést az új törvény nem engedélyezi, általánosan csak a postai és a faxon való továbbítás lehetséges korlátozások nélkül.

A törvény 53a paragrafusa alapján elektronikus továbbítás csak a következő módon lehetséges: ha maga a kiadó egyéni használatra nem ajánlja fel az elektronikus módon való dokumentumküldést, akkor ezt a könyvtár megteheti. Üzleti partnerek felé azonban csak a postai út vagy a fax jön szóba továbbra is. Mindennemű dokumentumszolgáltatás (posta, fax, elektronikus) esetén a könyvtár jogdíj fizetésére köteles a jogkezelő szervezetnek (pl. VG Wort).

A mai helyzet, a nemzeti licencek hatása

Az új törvény miatt a dokumentumszolgáltatók (subito, TIB = Technische Informationsbibliothek) szorgalmasan kötik a licencszerződéseket a teljes szöveg szolgáltatása érdekében a kiadókkal. A subito már 40 kiadóval kötött közvetlen szerződést, ezen felül a *Szerzői Jogkezelő Központtal* (CCC = Copyright Clearance Center, USA) 2009 szeptemberétől van egyezsége azoknak a kiadóknak, amelyeket a CCC képvisel.

A subito dokumentumküldő szolgáltatásában továbbra is előnyben részesíti a nyomtatott anyagok beszkenelését és e-mailben küldését. Más szolgáltatók, mint például a TIB inkább a digitális példányokra szereznek be licenceket és úgy teszik lehetővé a hozzáférést. Bár ez utóbbi gyorsabb, könnyebb és jobb minőséget nyújt, de a felhasználá-

lók mégis az előbbi kéri többször, mert az az olcsóbb.

Németországban a *Német Kutatói Közösség* (DFG = *Deutsche Forschungsgemeinschaft*) felelős a német nemzeti licencek beszerzéséért. 2004 óta két alapvető licenclési modellt működtetnek, a klasszikus modell keretén belül a kutatói közösség részére 100%-osan az ő finanszírozásukkal teljes folyóirat-archívumokat és teljes szövegű adatbázisokat szereznek be, a résztvevői modellben a kurrens évfolyamokat fizetik elő az érdekelt könyvtárakkal közösen. A nemzeti licencekre 50 millió euró felett költöttek több mint 100 termék megvára-

sárlására. A dokumentumszolgáltatók számára az így elérhető cikkek már „elvesznek”, vagyis a piacukat jelentősen beszűkítik egyrészt az interneten egyre nagyobb számban jelen levő nyíltan hozzáférhető anyagok, másrészt a nemzeti licencek által beszerzett digitális források.

/ROSEMANN, Uwe – BRAMMER, Markus: *Development of document delivery by libraries in Germany since 2003. = Interlending & Document Supply*, 38. köt. 1. sz. 2010. p. 26–30./

(*Burmeister Erzsébet*)

Könyvtárközi szolgáltatások a Kanadai Nemzeti Könyvtárban és Levéltárban

A *Kanadai Nemzeti Könyvtár és Levéltár* (KNKL) 2004 májusában hozták létre Kanada Nemzeti Könyvtárából és Nemzeti Levéltárából. Az új intézmény összeköti az eddigi gyűjteményeket, folytatja az eddigi szolgáltatásokat, felelős a kanadai dokumentumalapú nemzeti örökség megőrzéséért, a dokumentumok hozzáférhetővé tételéért és a hasonló feladatokat ellátó kanadai intézmények együttműködésének szervezéséért. Kötelese példányként megkap minden megjelent műből két példányt a könyvektől és időszaki kiadványoktól kezdve a fényképeken és térképeken át a kormányzati dokumentumokig. Természetesen sok dokumentumvásárlással vagy ajándékozással kerül a gyűjteménybe. A KNKL-nek sokféle szolgáltatása van, egyikük a könyvtárközi kölcsönzés.

Könyvtárközi szolgáltatások

A KNKL sokféle formátumban kölcsönzi a dokumentumait (könyv, folyóirat, mikrofilm, mikrofilm-lap). Vannak azonban olyanok, amelyeket nem kölcsönöz (ritka könyvek, eredeti újságok, ősnymtatványok, megőrzési célokra szolgáló példányok). Ha valamely műnek már van elektronikus változata, akkor azt szolgáltatják a nyomtatott helyett. Eredeti levéltári dokumentumokra a megőrzés kötelezettsége miatt nem terjesztik ki a könyvtárközi kölcsönzést. A 60 000 tekercsnyi levéltári mikrofilmhez egyetlen rekordot készítettek könyvtári katalógusukban, az Amicusban, és erre kell alkalmazni a könyvtárközi kölcsönzési eljárást, ha ebből az állományból rendelnek.

Cikkek vagy nagyobb művek részeinek másolatait általában elektronikusan küldik el a megrendelőnek. Erre a célra vagy az Ariel szoftvert használják, ha a partner is rendelkezik vele, vagy egy URL címről tölthetők le két hétig az anyagok. Faxon vagy postán igen ritkán továbbítanak. E-mail mellékletként nem küldenek semmit, mert bizonytalan a megérkezés (pl. tele van a postafiók, vagy tűzfal áll útjában).

A KNKL lelőhely-meghatározó szolgáltatást is nyújt, vagyis az olyan dokumentumokhoz, amelyek saját állományukban nincs meg, összeállítják a lelőhelyek jegyzékét. Ez a szolgáltatás különösen az internet előtti időkben volt keresett, de még mindig igénybe veszi számos könyvtár. Sok elektronikus dokumentum helyét is sokszor nehéz megtalálni, de ezek lelőhelyének megkeresését is vállalják, melyhez saját segédeszközt fejlesztettek ki. Tervezik, hogy ezt honlapjukra is kiteszik, hogy segítsék felhasználóikat a források felkutatásában.

A KNKL fontos feladata a kanadai könyvtárak erőforrás-megosztásának segítése is, katalógusa nemzeti közös katalógusként is funkcionál. Könyvtári katalógusában a kanadai könyvtárak adatait, szimbólumát, könyvtárközi kölcsönzési politikáját is elérhető teszi (*Symbols and Interlibrary Loan Policies in Canada*).

A kanadai könyvtárak mindig is jól működtek együtt. Már 1950-ben létrehozták a közös nemzeti cédulakatalógust. 1980-ban vezették be a DOBIS